

Dr. sc. Meldijana Arnaut-Haseljić
Naučna saradnica Instituta za istraživanje zločina protiv
čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu /
Institute for Research of Crimes Against Humanity and International
Law University of Sarajevo Research Associate

UDK 355.01 (049.3)

NOVA EPOHA – NOVI (VEĆ VIĐENI) RATOVI¹

NEW EPOCH – NEW (ALREADY SEEN) WARS²

Sažetak

*Tekst je prikaz knjige **Šta je rat**, autora Øyvinda Østeruda (s norveškog preveo Rasim Muratović, Sarajevo, 2016).*

Summary

*The text is a review of a book **Hva er krig (What is War)** by Øyvind Østerud (translated from Norwegian by Rasim Muratović, Sarajevo, 2016.)*

Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu publicirao je, između ostalih, i izdanje *Šta je rat*, autora Øyvinda Østeruda, koje je s norveškog na bosanski jezik preveo dr. sc. Rasim Muratović.

U kontekstu naše nedavne zbilje, s konca dvadesetog stoljeća, eho riječi rat prati nas u svakodnevnicu. Šta je, zapravo, rat? O kakvom je društvenom fenomenu riječ? Šta stoji u pozadini velikih provala organiziranog nasilja? Profesor Øyvind Østerud otvorio je ovo pitanje i, promišljajući ga iz različitih aspekata, pokušao prodrijeti u samu suštinu ovog pojma. „Rat je oružana borba između država. Rat je borba za državnu moć. Rat je i nasilna rasprava o nizu neriješenih problema u područjima bez državnog autoriteta.” Knjiga daje teoretsku podlogu za razumijevanje vrsta ratova, njihovog karaktera i osobenosti kako iz aspekta

---

¹ Prikaz knjige: *Šta je rat*, autora Øyvinda Østeruda (s norveškog preveo Rasim Muratović, Sarajevo, 2016).

² Review of a book *Hva er krig (What is War)* by Øyvind Østerud (translated from Norwegian by Rasim Muratović, Sarajevo, 2016.)

međunarodnog prava tako i iz aspekta vojnih nauka koje pozicioniraju rat u odnosu na intenzitet i načine ubijanja koja se pritom dešavaju, brojnost žrtava, kao i njihove karakteristike i osobnosti, ali u ovisnosti od sukobljenih strana koje uzimaju učešće u ratu, oružanom konfliktu ili, pak, manjem oružanom konfliktu. Dakle, rat promatramo u kontekstu društvene i historijske povezanosti. „Ratovi između država i ratovi između državne moći i pobunjeničkih grupa uobičajeno se zovu državni ratovi (...). Rat niskog intenziteta nije rat između naoružanih snaga nego ograničeno korištenje vojne sile protiv više ili manje organizirane pobune” (Østerud, 14–15). Percipirati rat u slučajevima poznavanja njegovog trajanja (početka i završetka) i prepoznatim uvjetima življenja i političkih odnosa za vrijeme njegovog trajanja, predstavlja preciznu i tačnu definiciju rata. No, otvara se pitanje mnogih nasilnih konflikata koji ne započinju objavom rata niti završavaju potpisivanjem mirovnih sporazuma, gdje se samo naziru obrisi njihovih početaka i završetaka bez „jasnih linija fronta” i „odlučujućih bitaka”. Ratovi u „sivim zonama” bez „granica između vođenja rata i drugih nasilnih aktivnosti su nejasne”, neprecizne, netipične. Motivi njihovog vođenja mogu biti opisani jednakim sintagmama.

Knjiga je konstituirana od Uvoda, pet poglavlja, Završetka, odnosno zaključaka, literature i registra koji daje poseban putokaz čitatelju o putovanju kroz štivo koje je pred njim.

Prvo poglavlje – Zašto rat? *Historija peloponeskih ratova* kaže da uzroci ratova leže u strahu, časti i interesima. Thukydid je smatrao da je to poremećaj balansa moći u slučaju suprotstavljenih interesa. Hobs smatra da rat u kojem su svi protiv svih počinje kada nema centralne vlasti u društvu. No, opći zaključak je da je neophodan preduvjet za otpočinjanje rata, ekspanzija nesigurnosti, napetosti i proturječnosti u društvu. Prema teoretičarima evolucionistima, rat je utemeljen u pojedincu, državi i društvenom sistemu koji kao cjelina prouzrokuju borbu za resursima, što uzrokuje organizaciju i mehanizme za vođenje i završavanje konflikta. Promjena društvenih formi i balansa u svijetu utjecala je i na oblike vođenja rata, od onih imperijalističkih do hladnoratovskih blokovskih. Autor svojom analizom otvara pitanje o tome koliko integracija i globalizacija mogu utjecati na stvaranje preduvjeta za otvaranje konflikata. Zaključuje da ne postoji bezuvjetna povezanost između trgovine i mira, te da je određena prevagom u ostvarivanju dobiti koja u slučaju razlike može biti tas na vagi koji odlučuje o spoljnoj politici. Ekonomska integracija vodi harmoniji samo u slučaju ispunjenja drugih uvjeta za mir. Govoreći o građanskom ratu, autor prepoznaje dvije glavne forme njegove pojavnosti i to borba za teritorijalno otcjepljenje i borba za kontrolu državne vlasti, koje se, pak, dalje slojevito mogu razlagati u ovisnosti od historijskih, ekonomskih, političkih, etničkih ili religijskih uvjeta, sa jedne strane, i

podjele resursa, sa druge strane. U slučaju podudaranja većeg broja pretpostavljenih različitosti, rezultat će biti oštriji konflikt. Društvene napetosti mogu pojačati etničku svijest i voditi do povećanja polarizacije etničkih i ekonomskih suprotnosti, te nadalje stvoriti socijalne nemire i izazvati političke konflikte. Dugotrajni ratovi su najčešće uzrokovani ovom polarizacijom uzrokovanom visokim stupnjem diferencije podudarnosti etničkih i klasnih pozicija. Nadalje, ratovi mogu prelaziti preko granica država u slučaju međusobno suprotstavljenih etničkih grupa raspoređenih u više susjednih zemalja. Na kraju 20. stoljeća istraživači Svjetske banke su izašli sa zaključkom da je uzrok mnogih građanskih ratova u siromašnim dijelovima svijeta povezan sa borbom za bogatstvo i dostupnošću resursima (najčešće su u pitanju prirodna bogatstva – nafta, dijamanti...). „Ovo je takozvana teza o pohlepi koja je u suprotnosti s objašnjenjima po kojima problem leži u velikom socijalnom nezadovoljstvu” (Østerud, 60). I druge studije su pokazale povezanost prirodnih resursa i građanskog rata. „Više pobuna je bilo u regionima siromašnih zemalja bogatim resursima, dok su promjene cijena nafte vodile neredima na više mjesta.“ Nakon hladnog rata pobunjeničke grupe su finansirale ratna dešavanja s povećanom ilegalnom trgovinom roba, kao što je drago kamenje, dijamanti, razne druge rude, minerali, balvani i narkotici. Rizik od konflikta se uvećava ukoliko siromašne zemlje sa bogatim prirodnim bogatstvima imaju loše ustrojen pravni sistem koji predstavlja 'plodno tlo' za izazivanje i ekspanziju nemira.“ Autor dalje otvara pitanje utjecaja klimatskih promjena na rat. U slučaju značajnih promjena klimatskih uvjeta stvaraju se pretpostavke za otimanje resursa. Borba za resurse nije zanemarljiva u slučajevima intenzivnijih reduciranja resursa.

Drugo poglavlje – Novi ratovi. Definiranje rata kao organiziranog nasilja posljedica je organizacije društva, odnosno formiranja država i porastom međunarodnog državnog sistema. Autor postavlja pitanje: „Ima li osnove da se revidira razumijevanje rata kada su oružani konflikti određeni slomom i raspadom države?” (Østerud, 69) Tradicionalni građanski ratovi posljedica su pokušaja preuzimanja državne moći ili dijela teritorija, dok oni koji završavaju raspadom država naginju nesistematičnosti i neregularnosti, sa blagom diferencijom između rata i kriminaliteta. Na ovaj način se slom državnog autoriteta odražava na susjedne države i prouzrokuje regionalne konfliktne zone „gdje se linija razdvajanja između nacionalnog i međunarodnog nivoa briše” (Østerud, 70). Britanski general Rupert Smith, koji je bio glavnokomandujući međunarodnim snagama u Bosni i Hercegovini 1995, kazao je da „rat više ne postoji”. Misli se na tradicionalno poimanje rata koji pretpostavlja masovnu upotrebu nasilja u međunarodnoj politici, organizirane vojne jedinice opremljene unificiranim uniformama i naoružanjem, ustrojenim sistemima rukovođenja i komandiranja sa pretpostavkom hijerarhijski ustrojenih linija, te centraliziranim finansiranjem i pravnom regulativom vođenja rata. „Rat je postao prljav i nejasan” (Østerud, 70),

uzrokovan pojavom paradigme od „produžene politike drugim sredstvima” do „ratova koji se odigravaju usred civilnog društva sa slomom državne moći kao dimnom zavjesom”. Raspadom SFRJ nastupilo je nasilje i borbe između predstavnika različitih etničkih grupa. U Bosni i Hercegovini Hrvati, Srbi i Bošnjaci borili su se jedni protiv drugih „za svako selo, dio grada, gradove i dijelove zemlje” (Østerud, 71). „Srbi u Bosni imali su podršku vlade iz Beograda, a Hrvati iz Hrvatske” (Østerud, 71). „Rat u Bosni nije bio uobičajen rat s borbama između uniformiranih vojnika. U Bosni je to bilo planirano, organizirano i sistematsko nasilje nad civilima, a u cilju osvajanja teritorija i promjene granica” (Østerud, 71). Vršeno je i uništavanje vjerskih i kulturnih objekata. Autor postavlja pitanje o tome jesu li forme nasilja u Bosni bile tipične za novu epohu u kojoj je konvencionalni rat između država bio manje uobičajen. U promišljanju teze o „novim ratovima” oblici, vrste i forme nasilja primijenjene u Bosni i Hercegovini su „paradigmatski slučaj” i moguća prekretnica u historiji ratova. Može li se kazati da je globalizirani svijet dobio novu, dominirajuću formu organiziranog nasilja nakon hladnog? Može li ovdje biti riječi o trojnom jedinstvu rata izraženom u kombinaciji patnje naroda, domišljatosti vojskovođa i političkom proračunu iz kabineta? „Ideja o *novim ratovima* kaže da je trojedinstvo država – narod – vojska propalo u karakterističnoj formi organiziranog nasilja nakon hladnog rata” (Østerud, 75). Forma rata iz Bosne preslikana je na one koji su uslijedili u Afganistanu, Sijera Leoneu, Liberiji, Ruandi, istočnom Kongu, Somaliji, Sudanu, Iraku, u kojima su počinjeni masovni zločini prema civilima i prekršena pravila i običaji ratovanja. Iako se ovi ratovi odigravaju lokalno, autor smatra da su oni istovremeno globalizirani – često imaju učesnike iz susjednih zemalja ili iz drugih dijelova svijeta čije učesće je motivirano religijskim, ekonomskim ili nekim drugim razlozima. Najčešće to čine izgrađujući kriminogene i finansijske mreže cijelim regionom kojima se omogućavaju putevi nelegalne trgovine, slabeći na taj način funkcije države čiji pojedini segmenti nerijetko završavaju u istim tim mrežama. Nakon hladnog rata osobnosti ratovanja su drugačije. Iako država nastavlja dominirati, rat u konvencionalnom smislu dovodi do njenog raspada: „Gradovi, dijelovi grada i cijele regije gdje se državni autoritet raspada – velike su zone spremne za upotrebu nasilja i koje kao takve liče na Hobbesov *warre*” (Østerud, 85). Tamo gdje se dogodi slom državnog aparata nadoknađuje se drugim autoritarnim formama, kao što su klanovi, gospodari rata, narkokarteli, mafija i organizirani kriminal. „Ovo je kontekst za karakter novih ratova” (Østerud, 86). Akteri rata mogu se svrstati u četiri glavne grupe: pobunjenici, gospodari rata, teroristi i kriminalci. U slučaju pobune, imamo borbu protiv državne moći ili drugih grupa sa ciljem nezavisnosti jednog dijela, preuzimanje državne vlasti ili stjecanje lične dobiti. U slučaju gospodara rata, preovladava preuzimanje regionalne moći koristeći nedostatak centralizirane državne moći. Terorizam je usmjeren protiv simbola moći i nenaoružanih civila sa ciljem izazivanja straha, panike i haosa unošenjem destabilizacije. Cilj organiziranog kriminala je ekonomska dobit i nije

stimuliran političkim motivima. Međutim, ne postoje kristalno jasne granice između ovih grupacija. One nisu precizne i veoma često se međusobno prelijevaju. Pregled dosadašnjih ratova koji su se odigrali u historiji postanka svijeta ukazuje da je „većina oružanih konflikata nakon hladnog rata pronašla svoje mjesto u siromašnim zemljama. U novije vrijeme građanski ratovi su rašireniji od međunarodnih ratova (...), broj oružanih konflikata i broj stradalih povećavao (se) u prvom dijelu 1990-ih godina, dok su brojke nakon toga opadale sve do 2003, da bi ponovo počele rasti” (Østerud, 107–108). Naime, 90-ih godina prošlog stoljeća vođeno je pedeset oružanih konflikata u svijetu, dok je početkom ovog stoljeća vođeno njih trideset do četrdeset. Autor zaključuje da se u novim ratovima uglavnom odigrava raspad državnog monopola zasnovanog na legitimnoj državnoj moći. Nekada se to odnosi na pojedine države, a nekada na regione koji obuhvataju više država. Ratovi koji se vode van strogih granica vode se za stjecanje prevlasti u prostorima gdje je slaba moć države ili ona nikako ne postoji. Ovdje je riječ o nasilju koje se eksponira van državnih okvira i konvencionalnih građanskih ratova, povezanih u „kompleksnu konfliktnu dinamiku između različitih formi nasilja”. Međutim, novi ratovi su se odigrali tamo gdje se državna vlast raspala.

Treće poglavlje – Vođenje rata je na prodaju. U toku nekoliko godina dogodila se globalna revolucija u razvoju vojne moći. Vojni sektor u mnogim zemljama već dugo nije više bio monopol javnog sektora. Desio se brzi rast vojne industrije. Privatne firme su preuzele mnoge od onih tradicionalnih državnih zadataka unutar logistike, održavanja, obavještajnog dijela, obezbjeđenja, obuke, vođenja kantina i drugih pomoćnih službi. One su imale ugovore o preuzetim zadacima povezanim sa borbama u građanskim ratovima i konfliktima između država, mada su granice između borbenih zadataka, poslova obezbjeđenja i davanja instrukcija često promjenljive. Nalogodavci ovih poslova su vlade, opozicione grupe, međunarodne organizacije i širok spektar privatnih poduzetnika kako onih legalnih tako i onih kriminalnih. U slučaju Balkana s konca prošlog stoljeća nakon raspada SFRJ, značajna je pozicija privatnih firmi, prevashodno onih koje su izvršavale zadatke Američke vlade. One su umnogome odlučivale ishod ratova i u afričkim zemljama. Privatiziranje vojne službe izvršeno je u različitom obimu u pojedinim zemljama iako su globalne tendencije sveobuhvatna privatizacija službe u pravcu sigurnosti i podrške kojima je uvjetovano samo vođenje rata. Evropske zemlje u prošlom stoljeću karakterizira državna i nacionalna vojna moć iza koje je stajala javna institucija. „Država, narod i armija bili su vojnopolitičko jedinstvo, gdje je suverena država definirana kroz monopol aparata za nasilje” (Østerud, 123). U hladnoratovskom periodu zajednička vojna obaveza bila je model primjenjivan sa obje strane „željezne zavjese”. Ovako kreirana masovna odbrana pretpostavljala je uključenje širokih narodnih masa, te time i visok budžet. Okončanje hladnoga rata stvorilo je pretpostavke za reduciranim vojnim potrebama, što je dovelo do povećanja brojnosti profesionalnih vojnika na tržištu, a što je postala baza

regrutiranja privatnih sigurnosnih firmi. Smanjenje potrebe odbrane u slučaju invazija otvorilo je mogućnost korištenja privatnih plaćenika za intervencije u područjima novih konflikata sa specijalnim jedinicama koje su pripadale državnoj odbrani, ali sa širokim spektrom funkcija podrške izvršene od privatnih plaćenika, čime je reduciran obim stajaće vojske i rezervnog personala. U međunarodnim operacijama privatni plaćenici izvršavaju zadatke vojne podrške, ali sve više učestvuju i u direktnoj borbi, što olakšava poziciju vlasti jer se time ublažava pritisak javnosti u slučaju gubitka života vojnika u operativnim jedinicama. Privatizacija vojne moći, koja je prije svega motivirana ekonomskom dobiti, prekida trojni odnos između države, naroda i odbrane. Porast privatnih vojnih firmi pojačava tendencije za privatizirani rat i učešće nedržavnih aktera u njemu.

Četvrto poglavlje – Demokratski mir. Borba za resurse bila je glavni razlog za ratove kroz cijelu historiju, počev od ratova vođenih između malih grupa, pa sve do onih vođenih između velikih i organiziranih jedinica. Međunarodni ratovi uglavnom su se vodili zbog teritorijalnih pitanja i sukoba oko granica. Geografska blizina povećava mogućnost izbijanja ratova među državama u slučajevima manjih država, dok velike sile mogu koristiti svoju moć na velikim udaljenostima. „Odnos moći određuje mogućnost za rat” (Østerud, 152). Rat među demokratskim državama nije moguć. Zato nastojanja za unapređenje demokratije predstavljaju mirovnu politiku. Naime, demokratske institucije same po sebi predstavljaju barijeru protiv nasilnog rješenja konflikta, te se zalažu za procedure koje će pomiriti suprotnosti na miran način. Međutim, demokratija sama po sebi ne stvara mir; tek stabilnost kroz ekonomske, političke i socijalne procese može, dobrim dijelom, stvoriti preduvjete za mir. Liberalni karakter demokratskog sistema utemeljen na međusobnoj saradnji i ekonomskoj ovisnosti nerijetko predstavlja barijeru izbijanju ratova. Autor zaključuje da je „demokratija sistem za zajedničko rješavanje problema i borba za ostvarivanje interesa u miru” (Østerud, 159). Raspadom Sovjetskog saveza neke njegove bivše republike započele su proces demokratizacije, ali je na tom putu došlo do pojave etničkih konflikata po starim ili novim etničkim linijama uzrokovane etničkim nacionalizmom. Takvu situaciju imali smo u bivšoj Jugoslaviji, kao i u Bosni i Hercegovini „gdje su politički izbori, prije svega, bili svojevrsan popis stanovništva među etničkim grupama” (Østerud, 171).

Peto poglavlje – Kad u ratu pobijede slabi. Ratovi mogu biti simetrični (konvencionalni – oblici borbe, vrsta oružja, ratne forme i glavni ciljevi približno isti na obje strane) i asimetrični (koji koriste nekonvencionalne metode ratovanja). Konvencionalni (tradicionalni, regularni) rat predstavlja oblik rata koji se vodi „između dobro definiranog neprijatelja, države, s uniformiranim snagama i jasnim linijama komandovanja. Centar ratovanja su pokreti trupa, opsada i bitka. Rat počinje objavom, a završava zaključivanjem mira. Strane u ratu pobjeđuju ili gube”

(Østerud, 180). Kod asimetričnih ratova zaraćene strane se razlikuju prema sastavu jedinica i njenim karakteristikama. Terorizam predstavlja novi ratni obrazac malih i slabijih grupa sa strategijom prenošenja nasilja u centre moći. Međutim, terorizam se može prepoznati i kao alat vladajućih struktura u zastrašivanju pobunjenika ili vlastitog naroda sa ciljem prisile na poslušnost. „Teroristički napadi su uglavnom smrtonosni jer je to potrebno da se održi efikasnost šoka, straha i medijske pokrivenosti” (Østerud, 194). Ovaj metod može se prepoznati i u tradicionalnim ratovanjima, te se dá primijetiti da se njime može utjecati na promjenu ishoda ratovanja. U ratu pobjeđuju jači, a to su oni koji imaju vojnu snagu, naprednije oružje, strateške resurse i najjaču ekonomiju.

Završetak. Industrijalizacija, međunarodna podjela rada i politika promijenili su karakter ratova. „Nakon ere državnih ratova ratovi su izgubili institucionalna ograničenja” (Østerud, 219). Većina današnjih ratova odigrava se unutar, ali i prelazi preko religiozno-kulturoloških granica civilizacije i nejasne linije fronta, kao što je to slučaj sa različitim pravcima unutar islama. U moderno doba rat i kriminalitet idu zajedno. Tradicionalni ratovi su više iznimka no pravilo. Moderno ratovanje karakterizira raspad država. „Sukob i borba su srž rata – sukob i borba za resurse, sukobi i borba za čast iz straha (...). Ovakve kolektivne borbe i sukobi imat će druge forme sutra u odnosu na ono što su imale jučer i što imaju danas. To možemo s najviše sigurnosti reći i s historijom rata za leđima” (Østerud, 223).